

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 6 (Aralık/December 2021), s. 298-313.
Geliş Tarihi-Received: 08.09.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.992820

Dede Korkut Kitabı'ndan "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" Adlı Hikâyenin Yapı Bakımından Tahlili

Structural Analysis of the Story "Duha Koca Son Deli Dumrul" from the Book of Dede Korkut

Asena TOKGÖZLÜ*

Öz

Dede Korkut Hikâyeleri, milli ve manevi değerlerimizin, sembolik kurgularla birlikte etkileyici ve kalıcı bir üslup ile ifade eden metinlerdir. Almanya'nın Dresden şehrinde ve Vatikan'da iki önemli yazması bulunmaktadır. Dresden nüshası 1815 yılında H. O. Fleischer tarafından bulunmuş ancak bilim dünyasına tanıtan ise H. F. Von Diez olmuştur. Vatikan nüshasını ise 1950 yılında Ettore Rossi bilim dünyasına tanıtmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda geçen Duha Koca Oğlu Deli Dumrul adlı hikâyede vaka halkaları birçok sembolik ifadelerle taçlanarak anlatının boyutunu şekillendirir. Anlatı metinlerinin içeriklerinde yönlendirme yapılan bölüm ise özet bölümünden sonra yer alır ve karmaşık olayların anlamlandırılması için yani metnin çatısını kurarak metnin bütüncül yapısı için bir çerçeve açar. Anlatıda başta kahraman olmak üzere asıl kahramanın kazanması gereken sorumlulukları belirleyen olumlu ve olumsuz kişilik özelliklerine sahip diğer kahramanlar da vardır. Sembolik anlatım içerisine dâhil edilen kişileri ve olayların dekoru konumundaki mekânlar anlatıda detaylı betimlenmemiştir. Ana kahraman ile birlikte diğer kahramanların ve olayların ön plana çıktığı anlatıda dekor vazifesi göre Deli Dumrul hikâyesinde öykünün yaşandığı zaman ve anlatım zamanı arasında bir zaman kırılması yani bu iki farklı zamansal boyut öne çıkarılmamıştır, eylemler eş zamanlı gerçekleşmiştir. "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" hikâyesi üçüncü tekil şahıs ile anlatılır. Hikâye içerisinde kahramanların konuşmalarına yer verilmiştir. Bu konuşmalar ise birinci tekil kişi ağzından anlatılmıştır. Açıklama, monolog, diyalog, leitmotife yer verilmiştir. Türk milleti ve bilim dünyası için önemli olan Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan bu anlatının izleksel anlamdaki incelemesini doğru yapabilmek için yapı bakımından değerlendirmesinin açık bir şekilde ortaya konulması gerektiği görüşündeyiz. Bu amaçla çalışmamızın temelinde yapı bakımından inceleme metodu kullandık.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Deli Dumrul, olay örgüsü, sembolik, yapı.

Abstract

Dede Korkut Stories are texts that express our national and spiritual values in an impressive and permanent style together with symbolic fictions. He has two important manuscripts in Dresden, Germany and in the Vatican. The Dresden copy was found by H. O. Fleischer in 1815, but it was H. F. Von Diez who introduced it to the scientific world. Ettore Rossi introduced the Vatican copy to the scientific world in 1950. In the story called Duha Kocağlu Deli Dumrul in the Book of Dede Korkut, the case circles are crowned with many symbolic expressions and shape the dimension of the narrative. The part that is directed in the contents

* Bilim Uzmanı, Fırat Üniversitesi, e-posta: asena_orhan23@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0902-4194>.

of the narrative texts takes place after the summary part and opens a framework for the holistic structure of the text by establishing the framework of the text for the interpretation of complex events. In the narrative, there are other heroes with positive and negative personality traits that determine the responsibilities that the main hero should gain, especially the hero. The persons included in the symbolic narration and the places as the decor of the events are not described in detail in the narrative. In the narrative, in which the main hero and other heroes and events come to the fore, a time break between the time of the story and the time of the narration in the story of Deli Dumrul, that is, these two different temporal dimensions are not brought to the fore, the actions take place simultaneously. The story "Duha Kocaođlu Deli Dumrul" is told in the third person. The speeches of the heroes are included in the story. These conversations are told in the first person. Explanation, monologue, dialogue, leitmotif are included. We are of the opinion that in order to make a correct thematic analysis of this narrative, which is included in the Dede Korkut Stories, which is important for the Turkish nation and the world of science, its evaluation in terms of structure should be clearly revealed. For this purpose, we used the analysis method in terms of structure at the basis of our study.

Keywords: Dede Korkut, Deli Dumrul, plot, symbolic, form.

Giriş

1. Dede Korkut Kitabı Hakkında Kısa Bir Bilgi

Dede Korkut Hikâyeleri, belli bir fikri, felsefi, dini ve milli derinliği barındıran, milli ve manevi değerlerimizi sembolik kurgular eşliğinde, etkileyici ve kalıcı bir üslup ile ifade eden metinlerdir. Eserin iki önemli yazması bulunmaktadır, bunlardan biri Almanya'nın Dresden şehrinde diğeri ise Vatikan'dadır¹. Dresden nüshası 1815 yılında H. O. Fleischer tarafından bulunmuş ancak bilim dünyasına tanıtan ise H. F. Von Diez olmuştur. Vatikan nüshasını ise 1950 yılında Ettore Rossi bilim dünyasına tanıtmıştır. Dresden nüshası Kral Kütüphanesi'nde bulunmakla birlikte on iki hikâyeye sahiptir. Vatikan nüshasında ise altı hikâyeye vardır (Ergin, 1981, s. 69-70). Çalışmamızın temelinde yapı bakımından inceleme metodu kullanılmış olmakla birlikte yer yer psikoanalitik ve arketipik değinmelerle söz konusu anlatının çözümlenmesine farklı bir yaklaşım getirilmesi amaçlanmıştır.

Dede Korkut Kitabı, bir mukaddime ile başlar ve her biri kendi arasında bütünlük barındıran on iki hikâyeden oluşur. Bu hikâyelerin birbirinden tamamen bağımsız olduğu söylenemez. Çünkü Dede Korkut'un her hikâyede bir kahraman olarak yer alması ve diğer hikâyeye kahramanlarının farklı hikâyelerde adlarının geçmesi hikâyelerin ortak yönlerini oluşturmaktadır. Bu hikâyelerin destan uzunluğunda olmaması sadece destan yansıması olarak görünür olması nedeniyle destan ve halk hikâyesi arasında olduğu ifade edilir. "Şimdiye kadar pek çok yabancı dile çevrilen eser, devre bakımından Eski Anadolu Türkçesi, saha bakımından ise Dođu Anadolu ve Azerbaycan sahasının eseridir." (Ergin, 2003, s. 7).

Gökyay'ın ifadesine göre bu hikâyelerin tespit zamanı XII. Yüzyıldan daha geç değildir. Ona göre kitapta birbiri ardına gelen Deli Dumrul ve Kanturalı'ya ait destani hikâyeler dış görünüşleri itibarıyla destan külliyyatına girerler ve Yakın Dođu devrine aittirler. Çünkü bu hikâyelerdeki kahramanlar diğer hikâyelerde bulunmamakta ve diğer hikâyelerde bulunan Bayındır Han, Salur Kazan ve diğer kahramanlardan da söz edilmemektedir (Gökyay, 1994, s. 59). Öykülerin anlatıcısı Dede Korkut bilgin, kâhin doğruluktan yana bir hakem, veli, yorumcu olarak bilinir. Hikâyelerin geçtiği coğrafi alan ise Hazar Denizi'nin doğusu ve batısıdır. Ergin ise hikâyelerin tespiti ile ilgili "XV. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında olduğu anlaşılmaktadır. Hikâyelerin başında bulunan ve

¹ Dede Korkut Hikâyelerinin üçüncü bir yazması ise Günbet yazmasıdır. İran'ın Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan yazma koleksiyoneri Veli Muhammet Hoca tarafından keşfedilmiştir. Bak.: Shahgoli, N. K. vd. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16/2, s. 147-379.

Osmanlılara işaret eden kayıt bunların Osmanlıların Anadolu'da kuvvetlenmeye başladıkları bir zamanda yazıldığını göstermektedir." (Ergin, 1994, s. 56) olarak değerlendirmede bulunur.

Deli Dumrul'un öyküsü, insanın kişisel algılarının ve insanlık tarihinin gelişim öyküsüne işaret etmekle birlikte onun şahsında İslam'ın inanç sistemi ile karşılaşan eski Türk topluluklarının yaşadığı sancılı ve güç geçiş sürecini yansıtır. "Oğuzların hayatını konu alan milli destanlarımızdan Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında yer alan beşinci hikâyesi "Deli Dumrul", karakterinin şahsi bilinci ile birlikte kolektif toplum bilincini de yansıtan bir anlatıdır." (Gürçay, 2016, s. 23). Prof. Dr. Esmâ Şimşek'in tespitinden hikâyesinin bugüne kadar halk arasında anlatılan 16 varyantı (Antalya Varyantı, Ankara/ Zile Varyantı, Tokat Varyantı, Bolvadin Varyantı, Üsküp Varyantı, Konya/ Ağrı Varyantı, Azerbaycan Varyantı, Elâzığ Varyantı, Mahmudum Türküsü Varyantı, Niksar/ Tokat Varyantı, Masal Tip Kataloqları, Cizre Varyantı, Rodop Varyantı, Konya/ Ereğli Varyantı, Türkmenistan Varyantı, Silvan (Diyarbakır) Varyantı) tespit edilmiş olmakla birlikte bunlar Anadolu, Azerbaycan ve Balkanlardan yapılan derlemelerdir (2020, s. 11- 17).

2. "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" Hikâyesinin Yapı Bakımından İncelenmesi

Anlatının sistemsel boyutunu meydana getiren olay örgüsü, bakış açısı, zaman, mekân ve kişilerin oluşturduğu birimler yapıyı kurar. Temel bir çatışmanın içerdiği olay birimlerinin arasındaki ilişki olay örgüsünü oluşturur. Bu olay örgüsü ise kişiler, zaman, mekân ve bakış açısıyla şekillenmektedir. Dolayısıyla çalışmamızın temel metodunu yapı bakımından oluşturduğumuzdan söz konusu hikâyeye olay örgüsü, bakış açısı, zaman, mekân ve kişiler boyutlarıyla incelenmiştir.

2.1. Olay Örgüsü

Olay örgüsü, anlatıda yer alan olay ya da olaylar zincirlerinin genellikle belirli bir zaman, mekân ve sebep sonuç içerisinde düzenlenip okuyucuya yansıtılma şeklidir. "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" hikâyesinde asıl vakanın başlangıcı "Meğer bir gün köprüsünün yanında bir bölük oba konmuştu. O obada bir iyi güzel yiğit hasta düşmüştü. Allah'ın emriyle o yiğit öldü." (Ergin, 2003, s. 75) bu halkayı kapsamaktadır. Yiğidin etrafında bulunanların feryat etmesi üzerine farkındalığa erişen Deli Dumrul'un kalabalığın yanına gitmesi asıl vakanın başlangıcını oluşturur. Birçok sembolik ifadelerle taçlanan vaka halkaları anlatının boyutunu oluşturur. Anlatı metinlerinin içeriklerinde yönlendirme yapılan bölüm özet bölümünden sonra yer alır ve karmaşık olayların anlamlandırılması için yani metnin çatısını kurarak metnin bütüncül yapısı için bir çerçeve açar. Deli Dumrul'da da bu biçimleniş söz konusudur. "Deli Dumrul bir değişim/ dönüşüm anlatısı sunmaktadır. Dumrul'un olaylar karşısındaki tutumu hem de deneyim sonucundaki değişimi görünür kılmaktadır." (Yazıcı, 2013, s. 94). Karmaşık olayların aktarımındaki kronolojik sıralama gerçeğe uygun yapısıyla verilmiş geri dönüş ya da ileri sıçramalar kullanılmamıştır.

2.1.1. Metin Halkaları ve Vaka Bölümleri

Bu hikâyeyi üç bölüme ayırmak mümkündür. Giriş bölümünde, Deli Dumrul'un kim olduğu hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra onun aksi bir kişilik olduğunu sezdiren kuru çayın üzerindeki köprüden geçenlerden otuz üç akçe alışı, geçmeyenlerden ise döve döve kırk akçe alışı aktarılır ve köprüsünün yanında bir yiğidin ölümü neticesinde gerçekleşen kara feryatlar ile sonlanır. Gelişme bölümünde ise Deli Dumrul'un yiğidin ölüm sebebini öğrendikten sonra Azrail ile ilgili olumsuz yorumunun Hak Teâlâ'nın hoşuna gitmemesiyle olay hareketlilik kazanır. Deli Dumrul'un Azrail ile olan karşılaşmaları, Allah'a yalvarışı neticesinde bağışlanır ancak canına karşılık başka bir can getirmesi emri verilir. Allah'a yalvarışı neticesinde erginleşme yönünde olumlu bir

adım atan kahramanın, anne ve babasından canlarını istemesi ancak onların bunu kabullenmeyişi etrafında şekillenen olaylarla gelişir. Sonuç bölümünde ise Deli Dumrul'un hanımının onun için canını vermek istemesiyle Azrail, hatunun canını almaya gelir ve Deli Dumrul eşine kıyamaz bunun üzerine söyledikleri ile Allah'ın kendisine ve hanımına verdiği yüz kırk yıl ömür ile ödüllendirilir. Ancak Azrail, Allah'ın emriyle annesinin ve babasının canını alır. Dede Korkut'un gelip destan söyleyip deyiş demesiyle aynı zamanda duasıyla bölüm tamamlanır. *"Laboo'un belirlediği retorik şemada olayların sıralı aktarımını içeren karmaşık olaylar dizisi kitaptaki bütün anlatılar için söz konusudur ve neredeyse bütün anlatılar doğrudan bu bölümle başlar."* (YAZICI, 2013, s. 95).

a. Giriş Bölümü

V.1. Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul adında bir erin, bir kuru çayın üzerine yaptırdığı köprüden geçenlerden otuz üç akçe, geçmeyenlerden ise döve döve kırk akçe alması, bunu kahramanlığının ve yiğitliğinin ün salması için yapması.

b. Gelişme Bölümü

V.1. Köprüsünün yanındaki obadan bir yiğidin hastalanıp ölmesi neticesinde Deli Dumrul'un feryatlar üzerine dörtnala yanlarına yetişmesi.

V.2. Köprüsünün yanındaki obaya gürültünün nedenini sorması neticesinde yiğidin canını Azrail'in aldığını öğrenmesi ve bunun üzerine Allah'a yalvararak Azrail ile savaşçı yiğidin canını geri almak istemesi ve evine dönmesi.

V.3. Allah'ın Deli Dumrul'u cezalandırarak Azrail'in Deli Dumrul'un gözüne görünmesini istemesi, benzini sarartması ve canını alması için emir vermesi.

V.4. Deli Dumrul kırk yiğit ile yiyip içip otururken ansızın Azrail'in gelmesiyle dünya âlemin Deli Dumrul'un gözüne karanlık olması.

V.5. Azrail ile karşılaşma neticesinde bir süre sonra kendisine gelen Deli Dumrul'un kara kılıcını sıyırıp eline aldığı Azrail'in güvercin olup pencereden uçup gitmesi üzerine Deli Dumrul'un yiğitlerine dönerek Azrail'i korkuttuğunu ve dar bacadan kaçtığını söylemesi.

V.6. Deli Dumrul'un doğanını eline alıp ata binerek Azrail'in ardına düşmesi üzerine Azrail'in atın gözüne görünmesi ve at Deli Dumrul'u yere düşürünce Deli Dumrul'un ak göğsünün üzerine Azrail'in basıp konması.

V.7. Deli Dumrul'un Azrail'e yalvarması üzerine Allah'ın onun canına karşılık can bulup getirmesi emrini vermesi. Deli Dumrul'un ihtiyar anne ve babasının canlarını teklif etmesi.

V.8. Deli Dumrul'un babasının yanına gelmesi ve elini öpüp babasının canını istemesine karşılık reddedilmesi.

V.9. Deli Dumrul'un annesinin yanına gelmesi ve annesinin de canını vermemesi üzerine Azrail'in Deli Dumrul'un canını almak için gelmesi.

V.10. Deli Dumrul'un Azrail'e hanımı ile helalleşmek istediğini söylemesi ve hanımının kendi canını vermek istemesi.

V.11. Azrail'in hatunun canını almaya gelmesi üzerine Deli Dumrul'un Allah'a yalvarmaya başlaması.

c. Sonuç Bölümü

V.1. Allah'ın onun ve hatununun canını bağışlaması ve yüz kırk yıl ömür vermesi ancak Deli Dumrul'un annesinin ve babasının canını alması için Azrail'e emir vermesi.

V.2. Dedem Korkut'un gelip destan söyleyip deyiş demesi ve dualar etmesi.

2.2. Şahıs Kadrosu

"Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" adlı hikâyede şahıslar toplumsal boyutu ile bir temsil gücü sergilerler. "Bu hikâyeler, şekil itibarıyla biyografik halk hikâyeciliği geleneğinin başlangıcı ve bugünkü bilgilerimize göre ilk örneğidir." (Günay, 1998, s. 3). Anlatıda kahraman kadar yer alan ve işlenen diğer kahramanlar asıl kahramanın kazanması gereken sorumlulukları tetikleyen olumlu veya olumsuz kişilik özellikleriyle ve yaptıklarıyla tanınırlar. Ancak hikâyeye sonunda kahramanlar olgunluğa erişen asıl kahraman etrafında birliğe ulaşırlar. Soy bağı konusunda hassasiyet içeren Dede Korkut hikâyelerinden olan bu anlatıda da girişte bahsedilen Duha Koca oğlu Deli Dumrul ifadesi önemlidir. İki ana karakter ise ilahi varlıklardır. Sembolik anlatım ile zenginleşen hikâyede şahıs kadrosu, sıralı bir olay örgüsü içerisinde yer alan ve canlılığı sağlayan bir unsurdur. İslamiyet ile tanışan toplumun yaşadığı süreçler dikkate alındığında şahıs analizleri önemli bir yer tutmaktadır. Anlatı boyunca adı geçen birimler, Allah, Deli Dumrul, Azrail, Dede Korkut, Deli Dumrul'un eşi, annesi ve babası, yeni ölmüş bir yiğit için feryat eden oba insanları olarak karşımıza çıkar.

Anlatıda ölümsüzlük arayışı etrafında şekillenen bir olay örgüsü mevcuttur. Dolayısıyla bir kuru çayın üzerinde bulunan köprünün yanındaki bir bölük obada yiğidin ölümü üzerine Deli Dumrul'un "Bre, Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor, ya kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail'i benim gözüme göster savaşıyım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın." (Ergin, 2003, s. 75) ifadesindeki ölümsüzlük arayışı anlatının şahısları eyleme hazırlayan boyutunu oluşturur.

2.2.1. Allah (cc)

Deli Dumrul anlatısında Allah'ın mutlak hâkimiyeti metnin genelinde vurgulanır. Anlatının ilk kısmında Allah'ın emriyle bir yiğidin ölümü bildirilir. "O obada bir iyi güzel yiğit hasta düşmüştü. Allah'ın emriyle o yiğit öldü. Kimi oğul diye, kimi kardeş diye ağladı." (Ergin, 2003, s. 75) bu yiğidin ölümünün Allah'ın emri olduğunu kabullenen, acısını derinden hisseden bir toplumun varlığı ile İslam inancının etkisi hissettirilir. Deli Dumrul'un oba halkına yiğidin ölümünü sorduğunda topluluğun Allah'ın buyruğu ile al kanatlı Azrail'in yiğidin canını aldığını söylemeleri Allah inancının derinden hissedildiğini yansıtmakla beraber kayıtsız şartsız tek bir mutlak varlığa inanışın neticesini gösterir. Deli Dumrul erginleşme sürecinde olan bir kahramandır. Bu kahramanların maddi ve manevi süreçlerini sınavlarla geçirdikten sonra erginleşme sürecinin tamamlamalarına birçok anlatıda yer verilir. Deli Dumrul Allah'a yakarış ve dualarıyla, Allah'ın varlığına ve birliğine inandığını yansıtır. Ancak erginleşme süreci için eksik kalan yönü Azrail'in Allah'ın emri ile can aldığını bilmeyişi ve Azrail'i tanımayışıdır.

Erlüğünün, kahramanlığının ve yiğitliğinin gücüne inanan ve her yana ün salmak isteyen, kendini her şeyin üzerinde gören Deli Dumrul'un bu tavrı kâinatın hâkimi, gücü olan Allah'ın hoşuna gitmez. Deli Dumrul'un ölümsüzlük arayışı Allah katında birliğinin tanınmadığı, şükredilmediği şeklinde görülür. Azrail'e buyruk eyleyip, Deli Dumrul'un gözüne görünmesini, benzini sarartıp, canını hırlatmasını istemesi Allah'ın adaletsizliği, kötülüğü ve itaatsizliği affetmeyen güç olduğunu gösterir.

Deli Dumrul'un Azrail ile karşılaşmasının ardından onu tanıması sonrasında anlatının birkaç yerinde tekrar eden;

“Bre Azrail aman

Tanrının birliğine yoktur güman” (Ergin, 2003, s. 77) ifadeleri Allah’ın buyruğu ile görevlerini yerine getiren Azrail’i de tanıyan kahramanın erginleşme ve bilinçlenme sürecinde önemli bir aşamaya geldiğini gösterir. Azrail’in Deli Dumrul’un canını almak için gelmesi üzerine Azrail’in Allah’a yalvarmasını, kendisinin sadece emir kulu olduğunu söyledikten sonra Deli Dumrul’un aydınlanma noktası yaşadığı görülür. Allah’ın mutlak yaratıcı olduğu metnin genelinde ifade edilir. Can veren ve can alanın sadece Allah olduğunu ve Azrail’in bir aracı olduğunu anladıktan sonra Allah’a yalvararak bağışlanma istemesi onun olgunluğa eriştiğini gösterir. Bu noktada ise Allah’ın bağışlayan, esirgeyen, iyinin yanında olan gücü görülür. Allah kendi birliğini kabul eden Deli Dumrul’u bağışlar. Allah’ın bağışlayıcı kudreti, kötülerini cezalandırıcı gücü ve adaleti anlatı sonunda da kendini gösterir. Erginleşme sürecini başarıyla tamamlayan kahramanın sözü Allah’a hoş gelir. “*Deli Dumrul’un babasının anasının canını al, o iki helalliye yüz kırk yıl ömür verdim dedi.*” (Ergin, 2003, s. 82).

Anlatı sonunda da Dedem Korkut’un duasında geçen Kadir Tanrı ifadesi metinde hâkim olan ‘Mutlak Yaratıcı’ fikrinin göstergesidir.

2.2.2. Azrail

Allah tarafından vazifelendirilmiş dört büyük melekten biri olan “ölüm meleğinin” adıdır. Anlatıda erginleşme sürecindeki Deli Dumrul’u yenerek ona ders vermek için gönderilen melektir. Deli Dumrul anlatısında yaşamın sembolü kahraman ölümsüzlük arayışı içerisinde bir süreç yaşar. Yaşam karşısına ölüm gerçeğini alarak olayların canlılığını sağlar. Ölümün sembolü Azrail’dir. Azrail, kulun Allah’ın varlığını ve birliğini kabul edip emirlerini yerine getirmesini, Allah’ın buyruklarına sorgusuz itaat etmesini ve etmediği takdirde bir bedelinin olduğunu yansıtır. Allah ile kulun iletişiminde bir aracılık vazifesi vardır. Deli Dumrul’un Azrail ile karşılaşmasında “*Bre deli kavat bana ne yalvarıyorsun. Allah Teâlâ’ya yalvar, benim de elimde ne var, ben de bir emir kuluyum dedi.*” (Ergin, 2003, s. 77). Azrail’in bu ifadeleri kullanması aslında onun irade sahibi olmadığını kabullenişini yansıtır.

“Azrail aksakallı, fersiz gözlü ve Allah’ın emir kuludur. Azrail hikâyede bir nevi Deli Dumrul’un gölgesidir.” (Gürçay, 2016, s. 39). Çünkü Azrail’in vazifesi Allah tarafından verilen bir emirle başlar. “Azrail’e buyruk eyledi kim ya Azrail, var ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi, canını hırıldat al dedi.” (Ergin, 2003, s. 76). Bu emir neticesinde Deli Dumrul, Azrail ile olan karşılaşmalarında onu en büyük sıkıntı kaynağı olarak görmüştür. Yaptıklarının bedelini aktaran, haber veren olduğundan kahraman için gölge olduğu söylenebilir. “Ölüm meleği Alkestis’te Kara Kanatlı Thanatos, Deli Dumrul’da ise Al Kanatlı Azrail’dir.” (Sina, 2014, s. 230).

2.2.3. Dede Korkut

Anlatının sonu da diğer hikâyelerde olduğu gibi Dede Korkut’un gelip destan söyleyip deyiş demesiyle ve dua etmesiyle tamamlanır. “Dede Korkut, binlerce yıllık bir oluş deneyimine ait bilgi birikiminin insanlaşmış, kişileşmiş biçimidir ve dünyada var olmak isteyen Oğuz toplumu için yaşamsal bir öneme sahiptir.” (Korkmaz, 2016, s. 14-15). Dedem Korkut/ Korkut Ata, Oğuzların aksakallı rehberi ve yüce bireyi olarak Türk milletinin atası, dedesi konumundadır. Kutsal ve bilge kişiliğe sahip olmasının yanı sıra efsanevi bir kişiliği de yansıtır. “Dedem Korkut, hem bir ozandır hem de manevi değerlerin taşıyıcısı olarak kerametler gösteren bir ermiştir.” (Alsaç, 2018, s. 20). Onun bütün maneviyatı hissettirişi anlatının sonundaki gerek deyişleriyle gerekse duasıyla tüm esere adeta hâkim kılınır.

"Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi koca ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin. Ak alnında beş kelime dua kıldık, olsun kabul. Derlesin toplasın günahınızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın hanım hey!.." (Ergin, 2003, s. 82).

2.2.4. Deli Dumrul

Deli Dumrul anlatıda Duha Koca oğlu Deli Dumrul olarak soy bağı tanıtılarak aktarılmıştır. "Deli Dumrul'un lakabı olan deli kelimesi bir akıl rahatsızlığını değil, günümüzde de kullanılan pervasız sıfatına karşılık gelmekteydi. Bir diğer deyişle; ele avuca sığmayan, hareketli, girişken, dışa dönük ve güçlü genç adam." (Gürçay, 2016, s. 40). Güçlü, kuvvetli ve kendine güvenen bir kişiliktir. Kuru çayın üzerindeki köprüden geçenlerden otuz üç akçe, geçmeyenlerden ise döve döve kırk akçe almasının sebebinin kendi erliğine, yiğitliğine, kahramanlığına güvenmesi olarak gösterir ve güçlü birinin karşısına çıkması sonucu kazanacağı galibiyetin Rum'a Şam'a kadar ününü salacağını düşünmesidir. Kahramanın ruhsal durumu değişime açıktır bu durum kolay öfkelenen yapısından fark edilebilir. "Deli Dumrul, fiziki güç bakımından yüksek, kılıcı keskin, cesur ama biraz deli canlı, saf yanıyla telkine ve kandırılmaya müsait kişilerin temsilcisidir." (Eliuz, 2001, s. 71). Kocakaplan'a göre bu anlatıdaki delilik gücün, kuvvetin ve cesaretin temsilidir. Ününü duyurabilmek için gözü kara olan Deli Dumrul, gittiği yolda kibrin esiri olacağını farkında değildir. Ancak uyanışı manevi kuvvetlerin üstünlüğünde maddi algıların yıkılmasıyla gerçekleşir (2004, s. 20).

Deli Dumrul içinde kopan fırtınayı, coşkun akan bir sel gibi anlatıda hissettirir. Var olan gücünü, isteklerini kontrol etmeyi başaramadığı için bu özgüven kibre dönüşür. Kuru Çayın yakınında ölen bir yiğit onun hareket noktasını oluşturur. Kendi benliğini ele geçirmiş olan hırs ve kibir kendisinden daha güçlü olanın bilgisiyle zirve noktaya ulaşır. Çünkü karşılaştığı varlık ilahi varlıktır. Her güce sahip hisseden kahramanın ilahi güç karşısında yaşadığı ezilmişlik duygusu 'can alabilme yetisi' bastıramadığı bir yıkıma sürekler. "Deli Dumrul eril özelliklerle hareket eden, kaba kuvvetine ve gücüne güvenen bir tiptir. Deli Dumrul'un can alma görevi olan Azrail ile karşılaşması, eksik olan benliğinin karanlık uykusundan şiddetli bir çarpmayla uyanmasıdır." (Alsaç, 2018, s. 112). Bunun içindir ki meydan okuma eyleminin yarattığı şiddetli çarpma ile anlatı canlılık bulur.

Ölüm karşısında bir güç olarak durmayı göze alan kahraman ölüm meleği ile karşılaşmak ister çünkü canları alan meleği yok ederse ölümsüzlük arayışında bir galibiyete erişecektir. Bu isyanına ve meydan okuyuşuna karşılık buluşu bir ürpertiye yol açar. Allah tarafından gelen ikaz ve cezalandırmalar neticesinde ruhani boyut karşısında aciz kalır, pişman olur ve af diler. Kusurlarını görebilen bir kahramandır.

"Der:

Bre Azrail aman

Tanrının birliğine yoktur güman

Ben seni böyle bilmezdim

Hırsız gibi can aldığını duymazdım

Tepesi büyük büyük bizim dağlarımız olur

O dağlarımızda bağlarımız olur

O bağların kara salkımlı üzümü olur

O üzümü sıkırlar al şarabı olur

O şaraptan içen sarhoş olur

Şaraplıydım duymadım

Ne söyledim bilmedim

Beylikten usanmadım yiğitliğe doymadım

Canımı alma Azrail medet" (Ergin, 2003, s. 77).

Deli Dumrul, İslam inancı gereği yaratıcısının sınırlarına vararak af dileme yolunu seçer. Allah'ın yok etme gücünü, ölüm emrini kavradıktan sonra ölümle yüzleşme yaşar. Hanımının kendi canını feda etmek istemesi üzerine fedakârlığı kavrar. Kendi gücünün sınırlarının, ölümlülüğünün bilincinde olan kahraman olgun bir kul olma şerefine erişir. "Yüce birey, iç benliğin gözle görünür sembolü olup iç ve dış dünya ile irtibatını kontrollü bir şekilde kurabilen, hatalarının farkında olup düzeltme eğilimi gösteren bireyleşmiş insandır." (Şimşek ve Şenocak, 2009, s. 112). Deli Dumrul aydınlanma yaşayarak yücelmeye erişir. Allah tarafından bağışlanır hanımına ve kendisine yüz kırk yıl ömür bahşedilir.

"Deli Dumrul, varoluş kavgası içinde biyolojik, psiko-sosyal ve kültürel düzlemde bireysel bir gelişim öyküsü yaşar. O, roman karakteri kazanabilecek kadar boyutlu bir tiptir. İnsanın yaşayan yanlarını ve dünyaya bağlılığını kültürel düzlemde yansıtır." (Eliuz, 2001, s. 72).

2.2.5. Deli Dumrul'un Annesi ve Babası

Anlatıda kahramanın erginleşme sürecinin son halkası 'cana karşılık can bulma' nedeniyle babasının ve annesinin canını almak istemesi üzerine onların bu durumu kabullenmeyişidir. Toplumun genel algısı etrafında şekillenen fedakâr anne, baba bu anlatıda tam tersi bir boyut almıştır. "Genel Kültür kodlarımızda anne, çocukları için can veren birey olarak yer alır." (Duranlı, 2015, s. 47). Ataerkil toplum göstergesi olarak anne yerine babadan canını istemeye giden kahraman belki de annesinin canını feda etmek konusunda bir an bile tereddüt yaşamayacağını düşündüğü için annesini son çare olarak görmüştür.

Öncelikle babasının yanına giden kahraman, olan biteni anlatır ve babasının canını ister. "Psikanalizde bazı durumlarda erkek çocuk erginlenme safhasında babayı saf dışı bırakma duygusuna kapılabilir." (Gürçay, 2016, s. 40). Babası ise pınarlar, atlar, develer, koyunlar, altın, gümüş, para gibi maddi/ dünyevi unsurlar teklif ederek canının tatlılığını ifade eder.

Anne, gözümüzü ilk açtığımızda karşılaştığımız, besleyen, büyüten ve koruyandır. "Kişi, dış dünya ile iletişime geçmeden önce gizli bellek kalıntılarını, evrensel düşünme biçimini anne imgesinde kazanır. Çünkü duygusal yönü güçlü bir bağ kurarak burada varlığını sürdürür ve kendini dış dünyaya hazırlar." (Alsaç, 2018, s. 96). Ancak Deli Dumrul anlatısında karşılaştığımız anne, dokuz ay karnında taşıdığını, beşiklerde belediğini, sütüyle emzirdiğini ancak canın tatlı olduğunu ve bu yüzden canını veremeyeceğini söyleyen bir annedir.

2.2.6. Deli Dumrul'un Eşi

Anlatıda Deli Dumrul'un eşi vefalı, fedakâr ve canını vermektan çekinmeyen bir kadın olarak gösterilir. Çünkü eş, Deli Dumrul'un kendisinden canını istememesine rağmen eşinin yaşaması için kendi hayatından vazgeçmiştir. Bu tavır eşler arasında var olan sorumluluk ve sadakat örneğinin göstergesidir. Kocasına, yaşam ve ölüm arasındaki ince çizgiyi göstermesi, olgun, fedakâr bir eş olarak dünya arzularından vazgeçmesi bakımından örnek bir eştir.

"Dumrul'un eşi hikâyede etken bir konumdadır. O, eşi için canını feda etmese bağışlamasa Dumrul'un erginlenme yolculuğu tamamlanmayacaktır." (Saydam, 2013, s. 113). Deli Dumrul'un canından vazgeçme düşüncesini kavrayamadığı karşısında büyük bir ürperti yaşadığı anda arada kalmışlık yaşarken hanımının kendi canından vazgeçmesi Deli Dumrul'da bir uyanışa yardımcı olur.

"... Alırsan ikimizin canını beraber al
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak

Keremi çok kadir Tanrı" (Ergin, 2003, s. 82).

Deli Dumrul'un yaşadığı bu uyanış ile ölümsüzlük arayışından vazgeçmesi ve itaat edişi eşinin ona açtığı bir kapıdır. *"Kadın eş kendi canını vererek Deli Dumrul'un ritüel doğumunu gerçekleştirmiştir. Şefkatli, sevgi dolu anacıl yaklaşım Deli Dumrul'un uyanışını sağlar. Anima olan kadın eş, Deli Dumrul'un eksik yanını tamamlayarak onun bireyselleşmesini sağlar."* (Alsaç, 2018, s. 113). Eşi olmadan yaşayacağı bir hayatı düşünmeyen hanımı, hiç düşünmeden canını vermeyi Deli Dumrul'a teklif eder. Bu kabulleniş aynı zamanda mutlak yaratıcı karşısında da bir itaattir. Allah' a teslimiyet ve tevekkül ediştir.

2.2.7. Oba Halkı

İslamiyet inancı doğrultusunda hareket eden bu toplum, Allah'ın varlığını, birliğini kabul eden ölüm karşısında isyan etmeyen ve Allah'tan geldiği için ölümü kabul eden bir topluluktur. Ancak ölen kişinin genç bir yiğit olması dolayısıyla feryat edip acısını yaşadıkları da görülür. *"Dediler: Vallah Bey yiğit, Allah Teâlâ'dan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı."* (Ergin, 2003, s. 75).

2.3. Mekân

Kişiler ve olaylar dekorunun konumlanmasını oluşturan mekânlar, "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" anlatısında sembolik anlatım dâhilinde bir yer edinmişlerdir. Özellikle ana kahramanın psikolojik değişimler ve dönüşümler yaşadığı erginleşme süreci içerisinde konum değişikliğinin ifadesidir. Ancak anlatıda mekân tasvirlerine günümüz hikâyelerinde olduğu kadar geniş bir yer verilmemiştir. Deli Dumrul anlatısında iç ve dış mekânlardan bahsetmek mümkündür. İşlevi olan ve bahsi geçen beş mekân, anlatıda yerini bulur. Ana kahraman ile birlikte diğer kahramanların ve olayların ön plana çıktığı anlatıda dekor vazifesi gören bir mekân ile karşılaşılır. Mekân tasvirleri geride bırakılarak olay örgüsü ön plana çıkarılmıştır. *"Hikâyenin olay örgüsüne uygun seyrettiği göze çarpmaktadır. Özellikle Deli Dumrul'un kişiliğini, inanış ve geleneklerini yansıtan köprüünün bulunduğu mekânın, somutlaşarak olay örgüsünü bütünlediği söylenebilir."* (Gürçay, 2016, s. 46).

2.3.1. Köprü Başı

Anlatı başlangıcında Deli Dumrul bir kuru çayın üzerinde köprü yaptırmıştır ve bu köprüden geçenlerden otuz üç akçe geçmeyenlerden ise döve döve kırk akçe almaktadır. Kuru çay ifadesindeki kuru, *"kur- coşmak, taşkınlık etmek"* (Zahidoğlu, 2000, s. 88) eski kullanımı bakımından gür olarak da değerlendirilebilir.

"Meğer bir gün köprüsünün yanında bir bölük oba konmuştu." (Ergin, 2003, s. 75). Bu obanın bir yiğidi hasta düşer ve Allah'ın emri ile ölür. Bu mekân olayların canlılık kazandığı mekândır. Erginlenme sürecini yaşamak için atılan ilk adımın merkezi bu noktadır. Bu noktada kahraman yiğitliğine, gücüne güvenen ve kendisinden başka kimsenin gücünü tanımayan aynı zamanda Allah'ın varlığını bilen ancak yiğidin canının Allah tarafından alındığını bilmediğinden ölümsüzlük arayışına girmiş bir kahramandır. Mekân hakkında detaylı bir bilgi bulunmamasına rağmen Allah inancı taşıyan, Azrail'in Allah'ın emri ile can almakla görevli olduğunu bilen oba halkının yiğidin ölümü üzerine kara feryatlar etmesi, yanık ağıtların söylenmesi mekânı dar/ kapalı, olumsuzlukların hâkim olduğu mekân konumuna getirmiştir.

Köprübaşı, Deli Dumrul'un kendi adaletini uyguladığı, geçenden de geçmeyenden de haraç aldığı bir dış mekândır. Anlatı başında köprü kavramının ön plana çıkışı ise dünya üzerindeki ömür yolculuğunun tanımı olarak değerlendirilebilir. Kurumuş bir çayın üzerine yaptırdığı köprü ile kahraman, kendi iç zorbalığını, bilinçsizliğini yani

ruhsal karmaşasını bu noktada yaşar. “Kurumuş çay ise eskiyi, atalarımı, ana babasını imler.” (Eliuz, 2001, s. 71). Azrail ile karşılaşmasında erginleşme noktasında önemli bir adım atan Deli Dumrul, Allah’a yalvarır ve Allah’ın, onun canına karşılık can getirmesini istemesi üzerine aklına öncelikle anne ve babası gelir çünkü ihtiyar olduklarını bilir. Köprünün son çizgisindedirler ve kahraman dünya yolculuğunu tamamlamak noktasında çocukları için canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerini düşünür. Ataya, ana babaya sığına, yardım dileyiş bu açıdan büyük önem taşır.

“Dumrul için her genç insan gibi ölüm çok uzak bir kavramdır. Hayatı ve ölümü simgeleyen bu yolun, nehrin üzerine, onu kesen şekilde, dikine bir köprü yapması, doğumu ve ölümü içeren doğal yaşam sistemini, yaşı gereği tanımadığını ve onun üzerine kendi hayat bakış açısını yansıtan bir başka hayat yolu inşa ettiğini gösterir; gençlerin, delikanlıların yolunu yani hızlı, pervasız, hür ve ölüm kavramıyla biyolojik olarak uzak bir yaşamı temsil eder.” (Gürçay, 2016, s. 29).

2.3.2. Deli Dumrul’un Evi

Anlatıda geçen mekânlar (köprübaşı hariç) hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece olayların geçtiği ve kişiler üzerinde olumlu ya da olumsuz etki bırakması dolayısıyla ve iç, dış mekân özellikleri ile değerlendirilebilir.

Deli Dumrul’un evi iç mekân özelliği göstermektedir. Yiğidin ölümü üzerine Azrail’in varlığı ile karşılaşan kahraman, adeta Azrail’e meydan okur ve Allah’tan onunla kendisini karşılaştırmasını ister. Çünkü kahraman yiğitliğine, gücüne oldukça güvenir ve ilahi varlık ile karşılaşmak için dua eder. Hırs ile evine döner. Evinde de kahramanın iç hesaplaşma yaşamadığı ve fikirlerinde sabit olduğu sonraki eylemlerinden de anlaşılır. Ev aslında yalnız kalınan ve zihinsel hesaplaşmanın yaşanabileceği, aidiyet duygusunun temsilidir. Ancak Deli Dumrul bu hesaplaşmayı yaşayamamıştır. Deli Dumrul’un kırk yiğit ile yiyip içip oturduğu alanı Deli Dumrul’un evi olarak varsaydığımızda (geniş kapı, dar baca, pencere birer ev profili çizmektedir.) Azrail ile ilk karşılaşmasında büyük bir ürperti yaşaması neticesinde ev dar mekân olarak değerlendirilebilir. “Deli Dumrul’un görür gözü görmez oldu, tutar eli tutmaz oldu. Dünya âlem Deli Dumrul’un gözüne karanlık oldu.” (Ergin, 2003, s. 76). Ancak kendine geldiğinde kara kılıcını sıyırması üzerine Azrail güvercin olarak pencereden uçup gidince Azrail’in kendinden korktuğu için geniş kapıyı bırakıp dar bacadan kaçmasıyla övünür.

2.3.3. Azrail’i Avlamak İçin Bulunduğu Mekân

Anlatıda evine dönüş yolu olarak geçen bu mekân açık/ dış mekândır. Deli Dumrul’un içindeki ürpertiden uzaklaştığı, gözünü hırsın, öfkenin ve rekabet duygusunun bürüdüğü bir alandır. Özgüveni yüksek olarak yola çıkan bir kahramandır. “Kalktı atına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü.” (Ergin, 2003, s. 77).

Aynı zamanda Azrail’in atının gözüne görünüp onu ürkütmesiyle Deli Dumrul’un düşmesi ve Azrail’in, Deli Dumrul’un ak göğsüne basıp konması bu mekânda gerçekleşir. Kahraman “ruhsal anlamda olumlu ve olumsuz nitelikler taşıyan bir gelişim ve değişim yaşar.” (Eliuz, 2001, s. 71). Özgüven ile yola çıkan kahraman için o mekân açık iken Azrail’in galibiyeti ile dar mekân özelliği kazanır.

2.3.4. Deli Dumrul’un Babası ile Konuştuğu Mekân

Allah’ın bağışlaması sonrasında kendi canına karşılık can bulmak için umutla gittiği ilk mekân babasının yanındır. Babasının yanına umutla gitmesinin ardından olumsuz cevap alması üzerine çaresizliği ve umudunun tükenmeye başladığını hissettirerek kahramanın içsel çalkantılarını mekân ile birlikte yansıtır. Bu mekânda

yiğitliği, gücü ile övünen kahramanın gerçeklerle yüzleşmesinin ardından yaşadığı buhran aktarılır. Bu mekân ile ilgili iç ya da dış ortam olduğu bilgisi mevcut değildir. Ancak kahramanın çaresizliği nedeniyle dar bir mekân olduğu söylenebilir.

2.3.5. Deli Dumrul'un Annesi ile Konuştuğu Mekân

Kahraman babasından,

"...Dünya tatlı can aziz
Canımı kıyamam belli bil
Benden aziz benden sevgili anandır

Oğul anana var" (Ergin, 2003, s. 79) sözlerini duyduktan sonra çaresizlik içerisinde annesinin yanına gider. Bu mekân da annesinin canının tatlı olduğunu ve feda edemeyeceğini söylemesi üzerine kapalı bir mekân özelliği kazanır. Bu mekân ile ilgili de anlatıda iç veya dış mekân olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Deli Dumrul bu mekânda ruhsal çalkantılar yaşamaya devam eder. Bir yandan şüphesiz güvendiği anne ve babasının verdikleri olumsuz yanıtlar ile çaresizlik içerisinde kalırken diğer yandan iki oğlunun annesi, helallisi ile vedalaşmak isteyerek büyük bir ayrılık acısı yaşar.

2.3.6. Deli Dumrul'un Eşi ile Konuştuğu Mekân

Deli Dumrul'un eşi ile konuşmak istemesinin sebebi vedalaşmak ve helallik almaktır. Annesi ve babasının yanına gitmesindeki amacı olan canlarını istemesi şeklinde değildir. Sonuç bölümünü oluşturan bu mekân "*Deli Dumrul ve eşi açısından yaşamı, anne ve baba açısından ise ölümü simgeleyen*" (Özdarıcı, 2011, s. 379) özelliği ile birlikte umudun ışığını simgeler. Açık bir mekân olma özelliği gösterir.

"*Hak Teâlâ'ya Deli Dumrul'un sözü hoş geldi. Azrail'e emreyledi: Deli Dumrul'un babasının anasının canını al, o iki helalliye yüz kırk yıl ömür verdim dedi. Azrail de babasının anasının derhal canını aldı. Deli Dumrul yüz kırk yıl daha eşi ile ömür sürdü.*" (Ergin, 2003, s. 82).

2.4. Zaman

Deli Dumrul hikâyesinde öykünün yaşandığı zaman ve anlatım zamanı arasında bir zaman kırılması yani bu iki farklı zamansal boyut öne çıkarılmamıştır, eylemler eş zamanlı gerçekleşmiştir. Olaylar kronolojik bir düzen dâhilinde ilerlerken bu akışı kesintiye uğratacak farklı bir zaman kavramı ortaya koyulmamıştır. "*... bu da zamansal/kronolojik akışta çizgisel sunumun benimsenmesinden kaynaklanmaktadır*" (Yazıcı, 2013, s. 98). Ayrıca hikâyede "ansızın ve derhal" ifadelerine yer verilerek zaman kavramında hızlı geçişler yapıldığı yansıtılır.

Giriş ve son kısımlarda geçmiş zaman kipleri kullanılmıştır. "*Allah'ın emriyle o yiğit öldü. Kimi oğul, kimi kardeş diye ağladı. O yiğit üzerine dehşetli kara feryat koptu.*" (Ergin, 2003, s. 75). Anlatının son kısımlarından örnek vermek gerekirse, "*Azrail de babasının anasının derhal canını aldı. Deli Dumrul yüz kırk yıl daha eşi ile ömür sürdü.*" (Ergin, 2003, s. 82).

Anlatıda karşılıklı konuşmalar itibariyle şimdiki zaman kipi kullanılmıştır.

"Der:

*Bre deli kavat
Gözümün fersiz olduğunu ne beğenmiyorsun
Gözü güzel kızların gelinlerin canım çok almışım
Sakalımın ağardığını ne beğenmiyorsun
Aksakallı kara sakallı yiğitlerin canım çok almışım*

Sakalımın ağarmasının manası budur” (Ergin, 2003, s. 76)

2.5. Bakış Açısı

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” hikâyesi üçüncü tekil şahıs ile anlatılır. Hikâye içerisinde kahramanların konuşmalarına yer verilmiştir. Bu konuşmalar ise birinci tekil kişi ağzından anlatılmıştır. Açıklama, monolog, diyalog, leitmotife yer verilmiştir.

“Hak Taslo’ya Dumrul’un sözü hoş gelmedi. Bak bak, bre deli kavat benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergâhında gezsün, benlik eylesün dedi.” (Ergin, 2003, s. 76). Monolog örneği olarak karşımıza çıkar. Ayrıca metin içerisinde tekrarlanan *“Dünya tatlı can aziz” (Ergin, 2003, s. 79-80)* ve *“Bre Azrail aman Tanrı’nın birliğine yoktur güman.” (Ergin, 2003, s. 77-80)* ifadeleri leitmotif örneği taşımaktadır. Metnin geneline hâkim olan anlatıcı Dede Korkut’tur.

“Allah Teâlâ’ya Deli Dumrul’un burada sözü hoş geldi.” (Ergin, 2003, s. 78) ifadesinde de olduğu gibi anlatıcı kahramanların duygularına hâkimdir. Hikâye hâkim anlatıcı tarafından anlatılmıştır. İlahi bakış açısıyla yazılmıştır.

Sonuç

Hikâye yapı bakımından destan ile halk hikâyesi arasında bir yerdedir. Muharrem Ergin’in “destani hikâye” ifadesi bu özelliğinden dolayıdır. Olayların anlatılışı ve vakaların hikâye edilişi mensur olarak aktarılır ancak konuşmalar, duygu ifadeleri genel olarak manzum şeklindedir. Azrail’in hiddetlenmesi üzerine Deli Dumrul’a seslenişi:

*“Bre deli kavat
Gözümün fersiz olduğunu ne beğenmiyorsun
Gözü güzel kızların gelinlerin canım çok almışım
Sakalımın ağardığını ne beğenmiyorsun
Aksakallı kara sakallı yiğitlerin canım çok almışım
Sakalımın ağarmasının manası budur” (Ergin, 2003, s. 76).*

Bunun gibi hikâye içerisinde Deli Dumrul’un, Azrail’in, Deli Dumrul’un annesinin, babasının, hanımının manzum konuşmalarına rastlanır. Ancak bu nazım parçalarında mısraların uzunluğu kısalığı konusunda ya da vezin ve kafiye konusunda uyulması gereken kesin kurallar yoktur. Ozanlık geleneği içerisinde kazanılmış olan bir iç ahenk metin içindeki nazım nesir bütün ifadelerde kendini hissettirir vaziyettedir. Böylece mensur manzum parçalar arasında söyleyiş ve anlamlandırma bakımından bir bütünlük söz konusudur. Bu durum günümüz hikâyelerinde görülen nesirden daha farklı bir nesrin varlığına sebebiyet verir. Hikâyenin sonunda Dede Korkut’un ettiği duayı örnek verecek olursak *“Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölge koca ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin. Ak alında beş kelime dua kıldık, olsun kabul. Derlesin toplasın günahınızı adı güzel Muhammed’e bağışlasın hanım hey!..” (Ergin, 2003, s. 82).* Kelimelerin arasında varlığını hissettiren iç ahenk dolayısıyla mensur parçaların bile bir manzume formunda olduğu görülmektedir. İç ahenk, akıcı bir bütünlük meydana getirir. Başta nida sanatı olmak üzere kullanılan bazı edebi sanatlar da bu zenginliği taçlandırmaktadır. Ritmik ve duygu yüklü bir akış, dolaysız bir anlatım şeklinde kahramanların ön planda olması nedeniyle manzum ifadeler genelde konuşmalar üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Coşkunuğu, yiğitçe bir seslenişi içinde barındıran hikâyede canlı bir destan havası ve yoğunluğu hissedilir. Söyleyişte samimiyet ve sadelik barındıran bu ifadelerde serbest şiirin başarılı parçaları görülür. Bu anlam bütünlüğü neticesi olarak vaka parçalarının birleşmesi ile birlikte bütün bir yapıyı oluşturan metin meydana gelir, tam bir kompozisyon oluşturur.

"Bre Azrail aman
Tanrının birliğine yoktur güman" (Ergin, 2003, s. 80).

Bir diğer örnek ise Azrail hatunun canını almaya geldiğinde insanoğlunun ejderhası olarak tanımlanan Deli Dumrul'un Allah' a yalvarışıdır.

"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Güzel Tanrı
Çok cahiller seni gökte arar yerde ister
Sen bizzat müminlerin gönlündesin
Daim duran cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senin için
Aç görsem donatayım senin için
Alırsan ikimizin canını beraber al
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak
Keremi çok kadir Tanrı" (Ergin, 2003, s. 82).

Aynı zamanda Modern hikâyelerin yazarı belli olmakla birlikte, Dede Korkut hikâyelerini yazıya geçiren kişinin adı bilinmemektedir. Manzum ve mensur parçaların yoğunluğunda ozanlık geleneğinin bir getirisi olan iç ahenk unsuru ile destana yakın bir tarz oluşturan Dede Korkut hikâyelerinin destan kadar hacimli ve uzun olmayışı onunla ayrıldığı bir noktadır. İslami unsurları içinde barındıran ve İslamiyet ile karşılaşan eski Türk toplumunun içerisindeki coşkunluğu ve güçlükleri aktaran hikâyelerin sonunun Dede Korkut'un duasıyla taçlandırılması ayrı bir anlatım hoşluğudur. Bu hikâyede karşılaşmış olduğumuz sade, yalın ve halk söyleşisine dayalı dil, modern hikâyede sade ve günlük olmakla birlikte üslup farklılığı nedeniyle yazardan yazara göre değişebilir. Ayrıca Deli Dumrul'da önemli bir yer edinmiş olan, kahramanın düşünsel tavrını dışa aktarımına vesile olan "dedi/ der" ifadeleri anlatının destansı boyutunu gösterir. Metinde anlatıyı sağlayan ifadeler bakıldığında vurgulanan cümleler anlatının sıra dışı yönünü gösterir. Yani kişilerin olaylara verdikleri tepki veya olaylar karşısında hislerini eylemleştirmeleriyle aktarım yapılır. Bu yapı da destansı eserlerde kahramanın duygu ve düşüncelerinin dışsallaştırılmasına yakındır. "Dede Korkut'un gelip destan söylemesi, destanı Deli Dumrul'a ait kılması ve dua etmesiyle sonlandırılır. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan bütün anlatılar sonuç bölümüyle kapatılmakta; anlatı ve anlatım ayırımına yaslanan günümüz modern anlatı tekniklerindeki arayışların yeniden keşfettiği kadim geleneği ortaya koymaktadır." (Yazıcı, 2013, s. 98). Modern anlatılarda sıklıkla rastlanan retorik şemanın bazı bölümlerinin eksilmesi ya da dağınıklığı Deli Dumrul anlatısında yoktur. Anlatının sonunda konu olan sorunun açık, kesin ve anlaşılır biçimde sona erdirilmesi, anlatımı bitiren sonuç bölümünün varlığı, biçimsel yapıdaki uyum ve düzen destansı anlatıya yakın bir kavrayıştır.

Bu hikâye sözlü geleneğe bağlıdır ancak modern hikâyelerde böyle bir husus yoktur. Dede Korkut hikâyeleri sözlü gelenekle oluşmuş ürünlerdir. Yüzyıllar boyu toplumun duygu, düşünce ve deneyimlerinden beslenerek oluşmakla birlikte halk söylemleriyle şekillenen özlü söz kalıpları anlatı bünyesinde hissedilir. Halk sözlü kültürünün yaratıcısı ve taşıyıcısı olan Dede Korkut, Oğuz yaşamının, sözlü kültür geleneğinin en orijinal örneğini oluşturur. "Dede Korkut Hikâyelerinin, yazılı nüshalarından başka sözlü gelenek yoluyla günümüze kadar ulaşan varyantları da bulunmaktadır. Deli Dumrul Hikâyesi ile halk arasında "Bey Böyreğ" adı ile Anadolu'nun çeşitli yörelerinde anlatılan Bamsı Beyrek hikâyesi Dede Korkut'un sözlü varyantlarıdır." (Gül, 2008, s. 105).

Manzum ve mensur klişe olan kalıp ifadelerin, iç ahengin hikâyede yoğun olarak kullanılması anlatıcı ozanların olayları anlatırken anlatımı zenginleştirerek hafızalarda kalıcılığını arttırmak amacıyla bu kalıplardan çokça yararlandığının da bir göstergesidir. Secili, uyaklı ve sanatlı bir söyleyişe sahip olması esas itibarıyla konu ve aktarım bakımından, yazıya geçirildiği zamana kadar sözlü gelenekte anlatıldığını gösterir. Ayrıca şekil olarak âşık tarzı halk hikâyelerine benzerliği bulunur. Halkın konuşma dilinin özelliklerini taşıyan hikâyeye sabit bir imlaya sahip olmamakla birlikte sözlü geleneğin ürünü olma özelliklerini yansıtır. “*Dede Korkut anlatmalarında olay örgüsü klasik anlatımın dışına çıkar. Gerçekte olay örgüsünü bilmeyen herhangi bir okuyucu, kahramanın ilk önce annesinden can isteyeceğini düşünebilir.*” (Duranlı, 2015, s. 47). Anlatıda kişiler genel olarak tip özelliği göstermekle birlikte modern anlatılarda tip ve karakterler mevcuttur.

“*Merkezi insan olan anlatıları çözümleme yöntemlerinin geneli, metni anlatsal açıdan anlamlandırma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Metnin anlam katmanlarına inip bunları ayırıştırarak metin içindeki ilişkileri esas alır.*” (Özdarıcı, 2011, s. 379). Deli Dumrul anlatısında mekân, kahramanın psikolojik durumunu anlamada önemli bir esas olmakla birlikte geniş bir tasvir yapılmamıştır. Günümüz hikâyelerinde konumlandırma dekoru olan mekân üzerinde daha geniş tasvir edilerek mekân ve kahramanın psikolojik süreci, değişimleri ilişkisi net aktarılmıştır ve masallardaki gibi bir mutlu son ile karşılaşılır.

Deli Dumrul anlatısında “*karmaşık olayların sunumunda kronolojik sıralama ‘gerçekte oluş’ sıralanmasıyla verilmiş; kurmacanın geri dönüş ya da ileri sıçramalara fırsat veren imkânı kullanılmamıştır. Bu sıkı ve ardışık sunum, anlatıda dışı yerleşik değerlendirmelerin olmayışını da açıklamaktadır.*” (Yazıcı, 2013, s. 98). Günümüz hikâyelerinde ise anlatı içerisinde geri dönüş ya da ileri sıçramalardan sıklıkla faydalanılmaktadır. Deli Dumrul hikâyesinin giriş ve son kısımlarındaki eylemlerde anlatıcının geçmiş zaman kiplerini kullanmış olması hikâyeye özelliklerine önem verildiğinin göstergesidir (Özdarıcı, 2011, s. 379). Günümüz hikâyelerinde ilahi, gözlemci, kahraman anlatıcılardan biri veya çoklu bakış açıları kullanılabilir.

Deli Dumrul anlatısında, belirli vaka halkalarında olağanüstü özellikler görülmektedir. Deli Dumrul’un Azrail ile karşılaşım konuşması bu duruma örnektir. Aynı zamanda Allah ve Azrail ilahi boyutu olan kahramanlar olarak karşımıza çıkar. Modern öykülerin geneli durum öyküleridir. Modern öykülerde anlatım eksenini değiştirilerek metin içindeki boşlukların doldurulması okuyucunun anlama ve yorumlama kapasitesine bırakılır. Kuru çay ya da anne babanın yerine eşin canını vermesi gibi yaklaşımlar ile değişen yapının metine yansımaları aktarılır. Ataerkil düzenden anaerkil düzene geçişin ifadesi bu yaklaşımlar ile ele alınmıştır ancak metinde boşluk bırakmak yerine olaylar kronolojik bir düzende anlatılarak verilmek istenen temel mesaj iletilir. Modern öykülerde yaratılan boşluklar ile okuyucu olaya çekilir geleneksel anlatılarda ise olağanüstülüklerden faydalanılarak okuyucu olaya çekilir. Anlatı olağanüstülükler yönüyle masal özellikleri de gösterir.

Deli Dumrul anlatısında zaman çok detaylı açıklanmamıştır ama günümüz hikâyelerinde kurgunun aktarımı bakımından önem taşıdığı için olay, zaman unsuru ile ilişkili anlatılır. Hikâyelerin genelinde olayların geçtiği zaman dilimi kesin bir tarih ile ya da mevsimi, yılı belirtilerek aktarılır. Modern hikâyelerde geri dönüşlerle ya da zaman atlamaları ve kırılmalarıyla karşılaşmak mümkündür. Olayların ve kişilerin üzerinde işlevsel bir etki taşıyan zaman, genel olarak belirtilerek ileri gidişler, geri dönüşler gibi zaman kırılmaları yaşayarak yazar tarafından istediği özgürlükte kullanılabilir (Çetişli, 2000, s. 27). Öyküler sıralı bir olay örgüsüne sahip olabileceği gibi döngüsel ya da iç içe olay örgülerine de sahip olabilir. Ayrıca genel olarak hikâyelerde mekân olay içerisinde

işlevsel bir yapıda olduğu için mekân-insan arasında bağlantı kurularak ayrıntılı tasvirler yapılabilir.

Modern hikâyelerin yazarları bellidir, Dede Korkut hikâyelerinde anlatıcı Dede Korkut'tur. Ataerkil toplumdaki anaerkil topluma geçişin yansımaları vardır. O dönem anlatılar çoğunlukla erkek anlatıcılar tarafından aktarılırken günümüzde kadın yazarlarımızın da sayısı artmıştır. "1980- 2000 yılları arasında Türk öyküsü özellikle kadın kalemlerin çoğalmasıyla bir patlama yaşamıştır. Gerek İslamcı söylemi benimsemiş kadın yazarlar gerekse bireyci ve feminist eğilimlerle sanatına yön veren kadın kalemler öykümüze yeni bir çeşni katmışlardır." (Kolcu, 2017, s. 16). 1960 sonrası hikâye yazarları, postmodern anlatımı, soyut anlatımı deneyenler, yeni gelenekçiler ve kadını yazanlar, kadın yazarlar şeklinde sınıflandırılabilir ve bu yazarlar alışlagelmiş tema ve kurgulardan sıyrılarak yeni arayışlara yönelmişlerdir (Korkmaz vd., 2013, s. 363).

Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman* adlı eserinde eski edebiyatımızda bir hikâye çeşidinin olduğunu söyleyerek Tanzimat'tan sonra devam etmesinin yanı sıra Batı eserlerinin taklit edilmesi üzerine oluşmaya başlayan yeni biçim hikâyelerde de bazı karakterlerde o hikâye çeşidinin etkisinin devam ettiğini söyler ve bu noktaları belirleyebilmek için bu türde olan hikâyeleri de değerlendirmek gerektiğini ifade eder (Özön, 1985, s. 39). Hikâyelerin bir önceki dönemlerle olan ilişkisi dikkate alınmalıdır. Her anlatı bir önceki anlatı özellikleri ile birtakım benzerlikler taşıyacağı gibi farklılıklar da gösterir.

Kaynakça

- Alsaç, F. (2018). Dede Korkut Hikâyelerinde Arketipsel Bir Sembol Olarak Kadın. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (6)14, 91-122.
- Alsaç, F. (2018). Dede Korkut Hikâyelerinde Kültürel Bellek Bakımından Gelenekler. *Journal of Turkish Language and Literature*, (4)1, 17-35.
- Çetişli, İ. (2000). *Metin Tahlillerine Giriş Roman-Hikâye*. Isparta: Tuğra Matbaası.
- Duranlı, M. (2015). Deli Dumrul Anlatmasında Ötenazi Kalıntısı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (15)2, 43-49.
- Eliuz, Ü. (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi. *Bilig*, 18, 63-85.
- Ergin, M. (1981). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı 1 Giriş*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Dede Korkut Kitabı*. Hisar Kültür Gönüllüleri.
- Gökyay, O. Ş. (1994). Dedem Korkut Kitabı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 36(1988), 91-96.
- Gül, R. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde Söz Kalıpları. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 100-105.
- Günay, U. (1998). Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili. *Milli Folklor Dergisi*, 37, 3-11.
- Gürçay, S. (2016). Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesinin Göstergebilimsel Açından İncelenmesi. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, 3, 23-48.
- Kocakaplan, İ. (2004). Dede Korkut'un Delileri. *Milli Folklor*, 64.

- Kolcu, A. İ. (2017). *Cumhuriyet Edebiyatı 2 Hikâye ve Roman*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Korkmaz, R. vd. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. (2016). *Arketipsel Sembolizm Açısından Dede Korkut Anlatılarındaki Yüce Birey ve Alp-Bilge Tipi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özdarıcı, Ö. (2011). Anlatı Tekniği Açısından 'Duha Koca oğlu Deli Dumrul Destanı'nı Bir Çözümleme Denemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4)16, 371-80.
- Özön, M. N. (1985). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci, 'Türk-İslam Ruhu Üzerine' Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sina, A. (2014). Alkestis ve Deli Dumrul. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/31/271.pdf>, [Erişim tarihi: 08.09.2021].
- Şimşek, E. ve Şenocak, E. (2009). İbn Sina Hikâyelerinin Arketipsel Tahlili. *Milli Folklor*, (10)82, 110-21.
- Şimşek, E. (2020). Deli Dumrul Hikâyesinin Sözlü Kaynakları ve Diyarbakır Varyantı Üzerine Bir Araştırma. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, (8)22, 9-27.
- Yazıcı, N. (2013). Deli Dumrul'da Anlatının Düzenlenişi ve Retorik Şemanın Görünümü. *Milli Folklor*, 98, 87-99.
- Zahidoğlu, V. (2000). Kitab-ı Dede Korkut'un Metni Üzerine. *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 15, 79-93.